

Коваленко А.В.

Національна академія внутрішніх справ

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ ТА ФУНКЦІЙ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

У статті проаналізовано поняття та функції криминологічної політики в Україні в контексті запобігання та протидії злочинності. Досліджено розроблені вченими функції криминологічної політики та запропоновано власні інтерпретації.

Ключові слова: політика, протидія злочинності, запобігання, криминологія, кримінальна політика, запобігання злочинності, функції.

Постановка проблеми. Сучасна Україна поставила собі за мету інтеграцію до європейського простору, демократизацію життя та прагнення до правової державності. Але разом із вказаними намаганнями на шляху до мети зустрічається значна кількість перепон різноманітного характеру. Питання захисту прав і свобод внутрішньо переміщених осіб було і залишається пріоритетним для держави.

Перш за все сучасні вчені звертають увагу на те, що найбільш ефективним способом боротьби зі злочинністю (а таким чином, підвищення рівня захисту прав і свобод людини і громадянина) є розроблення, впровадження і реалізація криминологічної політики всієї держави.

Такі думки засновані на міжнародно визнаній теорії та практиці протидії та запобігання злочинності. Вчені відзначають, що за своєю сутністю криминологічна політика держави носить фундаментальний для правової системи характер, що і впливає на зниження рівня злочинності в конкретному просторі.

Світовими напрацюваннями доведено, що точкові впливи на злочинний світ та його діяльність у жодному з випадків не вплинули на зниження рівня криминогенної обстановки країни. Лише комплексна, всебічна, широкомасштабна та цілеспрямована діяльність всіх інституцій держави в одному напрямі та з однією метою здатна вплинути на зниження рівня злочинності.

Саме ця тематика перебуває в тісному взаємному зв'язку з процесами запобігання та протидії злочинності, оскільки від ефективного функціонування відповідних процесів залежить успіх у питаннях протидії і боротьби зі злочинністю.

Вказана тематика є новою для сучасної юридичної науки, але окремі її аспекти неодноразово

поставали наріжним каменем у дослідженнях багатьох досвідчених і авторитетних вітчизняних вчених, таких як: Б. Головкін, О. Гуров, О. Джужа, А. Закалюк, О. Кальман, І. Карпець, В. Коваленко, О. Колб, О. Костенко, В. Кудрявцева, Р. Кузьмін, О. Литвак, О. Литвинов, В. Лунєєв, О. Мартиненко, М. Мельник, В. Мисливий, А. Митрофанов, А. Музика, В. Тацій, В. Тимошенко, В. Трубников, П. Фріс, О. Юхно та багатьох інших. Зважаючи на недостатню увагу, приділену функціям криминологічної політики держави, відповідна тематика потребує подальших досліджень.

Постановка завдання. Метою статті є окреслення поняття, визначення сутності державної криминологічної політики в національному масштабі, вивчення існуючих функцій криминологічної політики та спроба власного їх тлумачення. Поставлена мета зумовила необхідність розв'язання ряду дослідницьких завдань: 1) окреслення поняття криминологічної політики держави та визначення її сутності; 2) дослідження запропонованих вченими функцій криминологічної політики держави та виокремлення власного, авторського підходу.

Об'єктом статті виступають суспільні відносини у сфері реалізації криминологічної політики держави.

Предметом дослідження є поняття та функції криминологічної політики держави.

Виклад основного матеріалу статті. Значимість дослідження криминологічної політики полягає в можливості створення науково-практичного результату, цільової програми, яка передбачає стратегію і тактику криминологічної політики, спрямованої на зміну криминологічної ситуації за певними напрямками [1, с. 27].

Термін «політика» походить із грецької мови й означає «державна діяльність» [2, с. 536], «державні чи суспільні справи» [3, с. 629]. У сучасному розумінні під політикою розуміють систему цілей і завдань держави та засобів їх досягнення як усередині країни (внутрішня політика), так і в міждержавних відносинах (зовнішня політика). Залежно від спрямування розрізняють внутрішню і зовнішню політику. Внутрішня політика держави є системою цілей і завдань держави та засобів їх досягнення в різних сферах суспільного життя всередині країни [4, с. 496].

На думку М. Федорова, одним із найважливіших напрямів внутрішньої політики держави є забезпечення законності та правопорядку, в тому числі й протидія злочинності (політика протидії злочинності), яка здійснюється з використанням заходів кримінальної репресії та називається кримінально-правовою політикою [5].

Разом із тим, на думку вчених, кримінальна політика є тією частиною політики протидії злочинності, яка виробляє основні завдання, принципи, напрями і цілі кримінально-правового впливу на злочинність, а також засоби їх досягнення, і виражається в директивних документах, нормах кримінального права, актах тлумачення норм і практики їх застосування [6, с. 26].

Існує також і схожа думка, що виражається у словах А. Закалюка, про те, що кримінально-правова політика в широкому розумінні – це вид правової політики держави у сфері протидії злочинності, яка здійснюється засобами кримінальної репресії. У вузькому розумінні кримінально-правова політика – це частина правової політики держави у сфері протидії злочинності, яка здійснюється засобами матеріального кримінального права [7, с. 36].

Ми можемо бачити розгалуженість поглядів думок учених на одне питання. З огляду на широке і вузьке розуміння кримінальної політики змінюється масштаб її впливу на загально-соціальну обстановку в державі, правові засоби впливу на формування відповідної політики та спектр осіб, що зобов'язані виконувати визначені їм функції з реалізації відповідного напрямку.

Найбільш загальною та теоретично обґрунтованою є позиція

В. Голіни та М. Колодяжного про те, що кримінологічна політика – це власна доктрина, в якій прозоро і чітко простежуються політична воля держави щодо розглядуваної проблеми, її наміри і рішучі дії. Науковці акцентують увагу на тому, що влада – основний організаційний,

регулятивно-контролюючий початок політики, що, безсумнівно, являє собою засіб здійснення будь-якої, в тому числі кримінологічної, політики [8, с. 53–63].

Найбільш аргументоване та широке визначення надає П. Фріс у дисертаційному дослідженні, що присвячене питанню кримінально-правової політики. На його думку, остання – це самостійний напрямок внутрішньої правової політики України, який на підставі загальної теорії боротьби зі злочинністю розробляє стратегію і тактику, формулює основні задачі, принципи, напрями і цілі кримінально-правового впливу на злочинність, засоби їх досягнення, виражається в нормах кримінального закону, практиці їх застосування, актах офіційного тлумачення кримінально-правових норм та постановках Пленуму Верховного Суду України (складові частини кримінально-правової політики) [9].

Аргументовано та справедливо П. Фріс звертає увагу на те, що кримінально-правова політика виражається в нормах кримінального закону, практиці їх застосування, актах офіційного тлумачення кримінально-правових норм та постановках Пленуму Верховного Суду України і є одним із напрямків правової політики держави. Проте слід зазначити, що відображення кримінальної політики держави має місце також і в цільових програмах, стратегіях розвитку та концепціях із правового виховання населення, враховуючи те, що сама сутність кримінально-правової політики виходить за межі протидії злочинності і тісно впливає на процеси запобігання їй.

Тобто кримінологічною політикою держави можна визначити частину загальнодержавної правової політики, що виробляє основні завдання, принципи, напрями і цілі для зміни кримінологічної ситуації за всіма її напрямками та з метою більш ефективної протидії злочинності.

Серед функцій кримінологічної політики держави вчені називають: інформаційну, соціально-профілактичну, функцію застосування санкцій у процесі реалізації кримінологічної політики, функцію протидії соціальним вадам, пов'язаним зі злочинністю, та функцію кримінологічної політики щодо розроблення стратегії боротьби зі злочинністю [10, с. 107–124].

Належить зауважити на значущості кожної з вищезазначених функцій, оскільки саме вони деталізують та конкретизують фактичне призначення кримінологічної політики.

На думку В. Василевича, інформаційна функція кримінологічної політики, її правова та інша

соціально-нормативна забезпеченість потребує суттєвого вдосконалення, адже незнання норм права та, відповідно, неусвідомлення відповідальності за власну поведінку призводить до негативних наслідків [11, с. 107–124].

В. Голіна вважає, що просвіта про безпеку і самозахист – нагальна і життєво необхідна проблема сучасності, оскільки вона стосується не тільки окремої людини (легковажної, необачної, зайво довірливої, ризикової та ін.), а й цілого класу громадян (підприємців, бізнесменів, службовців, фермерів, пенсіонерів, безробітних, неповнолітніх, жінок тощо). Завданням цього напрямку є також протидія кримінальній ідеології, подолання страху населення перед злочинністю, забезпечення «імунітету» суспільного організму до різних соціальних перекручень і злочинних проявів [9].

У резолюції VI Конгресу Організації Об'єднаних Націй (ООН) із попередження злочинності та поведінки з правопорушниками (1980 р.) зазначено, що знання права допомагає формуванню свідомого ставлення до життя, заснованого на принципах права, справедливості й моралі, підвищенню загального рівня законності й громадського порядку [11, с. 34].

Тобто інформаційна функція криминологічної політики держави полягає в забезпеченні об'єктивною інформацією суб'єктів протидії злочинності щодо вчинених злочинів, а також може здійснювати превентивну роль у протидії злочинності шляхом інформування громадськості про вчинені злочини.

Створення умов для розвитку соціально-профілактичної функції криминологічної політики передбачає розв'язання низки теоретико-правових і практичних проблем. Досвід превентивної діяльності іноземних країн доводить, що профілактику злочинів зазвичай зводять до поліцейських чи медичних заходів, а також місцевої благодійності. Англійський утопіст Томас Мор писав: «Приборкайте багатіїв, бо їх свавілля схоже на монополію. Менше годуйте нероб!... Самі створюєте злодіїв і караете їх?» [12, с. 136]. Американський соціолог М. Філіпсон визнає, що «багато практичних превентивних заходів і проектів було реалізовано в США, однак жоден із них не вплинув на злочинність» [13, с. 266].

Тобто соціально-профілактична функція, у свою чергу, досить тісно пов'язана з інформаційною, оскільки саме вказаний напрямок розширює інструментарій криминологічної політики від звичного механізму протидії злочинності до багатокomпонентної та складної системи, що не тільки

протидіє злочинам, а й здійснює профілактику, а також шляхом правового виховання соціуму знижує дійсний рівень злочинності та упереджує його зростання в майбутньому.

Також має місце функція протидії соціальним вадам. О. Яковлев зауважує, що вивчення проблеми злочинності необхідно здійснювати в більш широкому соціальному контексті. Вихідною складовою частиною тут повинно бути усвідомлення злочинності як елемента складного комплексу соціальних відхилень [14, с. 76]. Найбільш соціально небезпечні відхилення від соціальних норм можна назвати «соціальна патологія» (від грец. «вчення про пристрасті, страждання»). У цьому контексті поняття соціальних відхилень (ідеться про злочинність, алкоголізм, наркоманію, проституцію, самогубство) здебільшого співпадають із поняттям «соціальна патологія» [14, с. 76].

Хоча, належить зауважити, що оскільки соціальні відхилення, наприклад алкоголізм, самогубства, соціальний паразитизм, проституція тощо, мають сенс лише в контексті значення поняття соціальна «норма», криминологічна політика має аналізувати вказані явища, оскільки, як зазначає В.М. Кудрявцев, норма й відхилення від неї – це категорії парні [15, с. 6–7]. Хоча Г. Кайзер зазначає, що такі види соціальних відхилень, як алкоголізм, наркоманія, проституція та самогубства, виходять за межі криминології і досліджуються «в контексті вивчення поведінки, що відхиляється від соціальних норм, а кримінальна поведінка є одним із різновидів цієї поведінки» [16, с. 97].

Функція протидії соціальним вадам є близькою до соціально-профілактичної і полягає в безпосередній діяльності криминологічної політики, яка спрямована на ті об'єкти, що за своєю суттю є причинами злочинності (тобто детермінантами), – соціальні вади. Протидія існуючим та упередження появи нових соціальних вад є однією з найважливіших функцій криминологічної політики держави.

Разом із цим застосування санкцій у процесі реалізації криминологічної політики є однією з найбільш ефективних функцій, передбачених нею.

М. Байтін вважає, що санкція – це структурний елемент, який передбачає наслідки порушення правової норми, визначає вид і міру юридичної відповідальності для порушника її приписів [17, с. 187]. С. Алексєєв вважає, що санкція є структурним елементом норми, що вказує на заходи, які застосовуються у випадку її недотримання [18, с. 305]. Науковець у цілому охарактеризував санкції норм права як групу державно-примусових заходів

[18, с. 194]. Тобто застосування санкцій у процесі реалізації кримінологічної політики неможливо віднести до превентивних функцій, а тому вони є каральними функціями, які демонструють суспільству результат порушення норм закону.

Функція застосування санкцій у процесі реалізації кримінологічної політики полягає в безпосередньому покаранні злочинця за вчинений той чи інший злочин. Важливість розроблення теоретичного обґрунтування покарання за вчинений злочин є одним із найбільш важливих напрямів кримінології, оскільки покарання, яке несе особа за вчинений злочин, має бути співрозмірним вчиненому нею злочині.

Поряд із вказаною наявна також і превентивна функція, що стосується розроблення стратегії боротьби зі злочинністю. Провідною в даному питанні є думка В. Василевича, згідно з якою відповідна функція передбачає ряд форм, а саме: здійснення комплексного аналізу й об'єктивне оцінювання стану рівня злочинності, а також кримінологічної ситуації; всебічне вивчення наступальної, науково-обґрунтованої стратегії держави у сфері запобігання протидії злочинності; визначення системи стратегічних цілей і завдань державного масштабу щодо запобігання і протидії злочинності загальносоціальними та спеціальними заходами на конкретні періоди часу; формування організаційно-правових засад діяльності системи органів та установ антикримінальної юстиції держави, а також інституцій громадянського суспільства; формування методів, забезпечення сил і засобів щодо інтенсифікації державної

діяльності в контексті підвищення рівня антикримінальної активності суспільства; забезпечення динамічного законотворення щодо підвищення рівня правоохоронної, правозастосовної та спеціально-кримінологічної функції держави, в тому числі здійснення кримінологічних експертиз законопроектів і чинних нормативно-правових актів у сфері запобігання та протидії злочинності; здійснення системного прогнозування кримінологічної ситуації і на основі його – розроблення державних програм та комплексного (зокрема спеціального) планування заходів запобігання й протидії злочинності на всіх стратегічних рівнях державної діяльності [10].

Тобто функція кримінологічної політики щодо розроблення стратегії боротьби зі злочинністю є важливою в контексті попередження різноманітних інноваційних злочинів та пошукові шляхів подолання вже існуючих видів. Так, стратегією може бути комплексний план дій, що включає багатосторонню діяльність, яка спрямована на руйнування одного і того ж об'єкта, в даному випадку – злочинності.

Висновки. Таким чином, на підставі проаналізованих підходів до розуміння поняття «кримінологічна політика» та дослідження думок вчених щодо її функцій автором, виходячи із запропонованого їх переліку, було запропоновано тлумачення функцій кримінологічної політики держави. Перспектива подальших досліджень полягає у вивченні поглядів науковців у контексті системи функцій кримінологічної політики та кожної функції окремо.

Список літератури:

1. Лопашенко Н.А. Кримінологическая політика. Кримінологический журнал. 2008. № 2. С. 27.
2. Словник іншомовних слів / За ред. О.С. Мельничука. К.: Головна редакція УРЕ АН Української РСР, 1975. 776 с.
3. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. т. 4: Н-П. К.: Укр. енцикл., 2002. 720 с.
4. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. т. 1: А-Г. К.: Укр. енцикл., 1998. 672 с.
5. Федоров М.П. Проблеми формування та реалізації кримінально-правової політики в сучасній Україні. Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія: Юридична. 2015. Вип. 1. С. 152–172. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvika_2015_1_18.
6. Побегайло Э.Ф. Современная кримінологическая ситуация и кризис уголовной политики. Российский кримінологический взгляд. 2005. № 1. С. 25–36.
7. Закалюк А. Концептуальне бачення сучасної кримінологічної ситуації в Україні та шляхів актуалізації кримінології в українському суспільстві. Право України. 2009. № 7. С. 6–36.
8. Голіна В.В. Кримінологічна політика України: сутність та передумови її формування // Наукові дослідження, питання боротьби зі злочинністю. Випуск 23, 2012 рік.
9. Фріс П.Л. Кримінально-правова політика України [Текст]: автореферат дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 Кримінальне право. Кримінологія. Кримінально-виконавче право; Нац. акад. внутр. справ України. Київ: Б. в., 2005. 36 с.
10. Василевич В.В. Основні функції кримінологічної політики. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. № 4(97). 2015. 278 с.

11. Доклад VI Конгресса ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями (Каракас, 1980). URL: docs.cntd.ru/document/901747215.
12. Мор Т. Утопия. М.: Наука, 1978. 417 с.
13. Филипсон М. Феноменологическая философия и социология // Новые направления в социологической теории. М.: Прогресс, 1978. С. 256–269.
14. Афанасьев В.С. К вопросу о понятии антисоциального поведения. Вестник Ленинградского государственного университета. 1979. Вып. 3. № 17. С. 73–80.
15. Социальные отклонения. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юрид. лит., 1989. 275 с.
16. Кайзер Г. Криминология. Введение в основы. М.: Юрид. лит., 1979. 319 с.
17. Байтин М.И. Сущность права. Саратов: СГАП, 2002. 416 с.
18. Алексеев С.С. Общая теория права. М.: Проспект, 2009. 576 с

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ ПОНЯТИЯ И ФУНКЦИЙ КРИМИНОЛОГИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ ГОСУДАРСТВА

В статье проанализированы понятия и функции криминологической политики в Украине в контексте предотвращения и противодействия преступности. Исследованы разработанные учеными функции криминологической политики, предложены собственные интерпретации.

Ключевые слова: политика, противодействие преступности, предупреждение, криминология, уголовная политика, предотвращение преступности, функции.

THEORETICAL AND LEGAL ANALYSIS OF THE CONCEPT AND FUNCTIONS OF THE CRIMINOLOGICAL POLICY OF THE STATE

The article analyzes the concepts and functions of criminological policy in Ukraine in the context of prevention and counteraction of crime. The criminological policy functions developed by existing scientists and their own interpretations are proposed.

Key words: politics, crime prevention, prevention, criminology, criminal policy, prevention of crime, functions.